

„Sunkiose grandinėse“: elgesys su karo belaisviais Vokiečių ordino valstybėje Prūsijoje, Lenkijos karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV amžiaus pirmoje pusėje

Antanas Petrilionis

Asistentas, daktaras
Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas
Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra
El. paštas: antanas.petrilionis@if.vu.lt
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3290-3138>

Santrauka. Šiame straipsnyje nagrinėjamas elgesys su karo belaisviais XV a. Jame gilinamasi į sunkumus, su kuriais susidurdavo ne tik patys belaisviai (pagal jų pačių laiškus), bet ir su jų išlaisvinimu ir priežiūra susiję asmenys (Vokiečių ordino pareigūnai, senjorai). Taip pat aptariami svarbiausi nelaisvės aspektai, belaisvių nepritekliai, būdai, kuriais jie galėjo gauti būtiniausių dalykų, pavyzdžiui, maisto ir drabužių, ir vietos, kuriose paprastai buvo laikomi belaisviai. Be to, aptariami veiksniai, darantys įtaką kalintojų poelgiams, kartais lemiantys žiaurų elgesį, ir atskiriama, koks elgesys su belaisviais pagal Viduramžiais nusistovėjusias normas buvo tinkamas, o koks – netinkamas.

Reikšminiai žodžiai: karo belaisviai, Vokiečių ordinas, LDK, Lenkijos Karūna, išpirkos, Viduramžiai.

“In Heavy Chains”: The Treatment of Prisoners of War in the Teutonic Order in Prussia, the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania in the First Half of the Fifteenth Century

Summary. This article delves into a analysis of the treatment of prisoners of war during the late 14th and 15th centuries. The study not only examines the challenges encountered by the prisoners themselves, as documented in their letters, but also sheds light on the difficulties faced by the officials of the Teutonic Knights and lords involved in their release and care. The work highlights the most salient aspects of captivity, including the deprivation experienced by the prisoners, the means by which they were able to obtain basic necessities such as food and clothing, and the types of places in which they were typically detained. Moreover, the article explores the various factors that influenced the behavior of both captors and captives, and distinguishes between the appropriate and inappropriate treatment of prisoners based on the established norms of medieval times.

Keywords: prisoners of war, captives, Teutonic Order, Grand Duchy of Lithuania, Kingdom of Poland, ransom, Medieval Ages.

Received: 31/10/2023. Accepted: 11/12/2023

Copyright © 2023 Antanas Petrilionis. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Problema. Iš pirmo žvilgsnio nusakyti, su kokiais sunkumais XV a. susidūrė nelaisvėje laikomi asmenys, yra gana paprasta – kalintojai (jei jie belaisvio nepaleisdavo lygtinai) nesibodėdavo naudoti ne tik fizinį smurtą, bet ir psichologinį, kartais belaisvius tiesiog išžudyti. Tokiomis priemonėmis jie siekė gauti kuo greičiau ir kuo didesnę išpirką arba išnaudoti belaisvius diplomatinei ir politinei naudai gauti. Nors nelaisvės sunkumai dažnai vertinami iš šiuolaikinės perspektyvos, vis dėlto reikia siekti juos iširti egzistavusiose to meto kultūrinėje ir visuomeninėje sampratoje. Šitaip galime geriau suprasti Viduramžių nelaisvės dinamiką. XIV–XV a. sandūroje ir ypač po Žalgirio mūšio (1410 m.) Vokiečių ordinas aktyviai dalyvavo atkreipdamas dėmesį į sunkią krikščionių belaisvių, patekusių į lietuvių ar lenkų nelaisvę, padėtį. Tam reikėjo suformuluoti konkrečius kriterijus, kuriuos suprastų auditorija, kuriai buvo skirti skundai, arba įtikinti kalintojus pagerinti belaisviams sąlygas. Be to, XV a. belaisvių laišakai, kurių ne itin gausu, kelia klausimus apie galimą manipuliavimą nelaisvės sąlygomis ar jų perdėjimą, galbūt siekiant pagreitinti pagalbą. Reakcija į tokius pareiškimus verčia peržiūrėti veiksmus, kurių ėmėsi asmenys, kuriems patikėta padėti belaisviams. Nors aktyvus šių asmenų dalyvavimas derybų procesuose yra akivaizdus, jų įsipareigojimo didinti belaisvių gerovę mastas išlieka dviprasmiškas. Vis dėlto esminė problema – išsiaiškinti galimus Lenkijos ir Lietuvos valdovų, Vokiečių ordino supratimo apie tinkamą elgesį su belaisviais skirtumus.

Lietuvos istoriografijoje karo belaisvių tema rašęs Alvydas Nikžentaitis gilinosi į belaisvio išgyvenimo perspektyvas XIV a. pirmoje ir antroje pusėje. Nikžentaitis teigia, kad XIV a. antroje pusėje karo belaisvio „šansai“ išgyventi buvo didesni, o tai rodo, kad požiūris į karo belaisvius keitėsi. Nagrinėdamas šaltinius, Nikžentaitis identifikuoja Ordino požiūrį į karo belaisvį, vertindamas jį kaip potencialą gauti išpirką arba kaip „civilizuotą“ mainų su kita šalimi dalį. Vertindamas elgesį su belaisviais, istorikas remiasi įvairiais kriterijais: nelaisvės trukme (ar ji buvo ilga, ar trumpa), skundais dėl aukšto rango belaisvių nužudymo, kankinimų atvejais, nuorodomis į grandinių naudojimą. Tačiau verta pažymėti, kad Nikžentaitis pasirinkta chronologinė imtis, siekianti tik iki 1409 m., linkusi nustumti į šalį vėlesnius reikšmingus XV a. atvejus¹.

Panašius aspektus išskiria ir Svenas Ekdahlis, daugiau nagrinėdamas paprastų belaisvių likimus. Tai yra „amžina“ vergovė, belaisvių „neėmimas“, dažnas grandinių paminėjimas ir, kaip teigia istorikas, „be jokių sentimentų“ parašytos Peterio Zuchenvirto eilės apie pagonių gaudymą reizo metu². Tiek Nikžentaitis, tiek kiti istorikai taip pat atkreipė dėmesį į su pagoniškais ritualais susijusius ir XIV a. Vokiečių ordino kronikose paminimus karo belaisvių deginimus ir aukojimus³. Marius Sirutavičius, nagrinėjęs vėlesnio laikotarpio, XVI a., konfliktus tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) ir Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės, savo pastebėjimuose atkreipė dėmesį į svarbų

¹ A. Nikžentaitis, 1997, p. 511, 513–517, 519–520. Tokį požiūrio pokytį kvestionuoja Krzysztof Kwiakowski, teigdamas, kad belaisvių skaičiaus padidėjimą galima sieti su XIV a. antroje pusėje atsiradusių naratyvinių šaltinių pobūdžiu, taip išsamiau aprašant to meto karo įvykius, žr. K. Kwiakowski, 2012, p. 426.

² S. Ekdahl, 1994, p. 265–268.

³ J. Jurginis, 1976; A. Damarackaitė, 2000.

elgesio su belaisviais aspektą – nors Lietuvos didiesiems kunigaikščiams nepavyko priimti Vakarų Europoje paplitusių elgesio su belaisviais normų Maskvai, abi konfliktuojančios pusės vis dėlto nuosekliai stengėsi gerinti belaisvių nelaisvės sąlygas, t. y. turėjo tam tikrą supratimą apie deramą rūpinimąsi jų gerove, tai, žinoma, apėmė tik maisto, kalinimo erdvės „pagerinimą“⁴.

Vakarų istoriografijoje susidomėjimas elgesiu su karo belaisviais padidėjo XX a. pradžioje, tačiau reikšmingų darbų atsirado tik nuo amžiaus vidurio. Šiuose darbuose dažnai buvo nagrinėjami konkretūs regionai, konfliktai ar karai arba ši tema buvo nagrinėjama per karo teisės prizmę⁵. Britų istorikas Matthew Stricklandas, savo studijoje apie Anglijos ir Normandijos karybą nagrinėdamas elgesį su karo belaisviais, pateikia įvairių aspektų, įskaitant neribotą ar ilgalaikį įkalinimą, garbingą elgesį, (itin) sunkias sąlygas (pavyzdžiui, laikymą požemiuose su skurdžiais drabužiais), grandinių naudojimą, „kerštingų“ kalintojų buvimą, įžeidinėjimus ir apskritai netinkamą elgesį. Pažymėtina, kad šiuos aspektus jis pateikia ne kaip savo asmeninius įspūdžius, o remiasi daugybe šaltinių, pirmiausia kronikininku Vitaliu Oderiku. Šie šaltiniai atskleidžia amžininkų, kurie matė ar patyrė tokį elgesį, nepasitenkinimą. Užuoat bandęs kategorizuoti netinkamą elgesį, Stricklandas pabrėžia, kad, žvelgiant iš šiuolaikinės perspektyvos, blogas elgesys su kilmingais belaisviais atspindi tuo istoriniu laikotarpiu vyravusią kalintojų mąstyse- ną. Svarbu tai, kad toks mąstymas nepripažino „blogo“ ar „netinkamo“ elgesio sąvokų. Priešingai, Stricklandas teigia, kad keli jo pateikti XII ir XIII a. pavyzdžiai dviprasmiškai formuluoja elgesio normas. Pavyzdžiui, jis pažymi, kad blogu elgesiu buvo laikomi veiksmai, prieštaraujantys nusistovėjusiems papročiams, krikščioniškai meilei, riterio didžiadvasiškumui ar bet kas, kas išprovokuodavo bendraamžių nepritimą ir suteršdavo riterio reputaciją⁶. Tačiau istorikas galiausiai pripažino, kad belaisvio likimas daugiausia priklausė nuo kalintojo valios, o belaisvių nelaisvės sąlygos, nors ir skirtingos, iš esmės priklausė nuo jų socialinio rango. Asmeninis priešiškus, keršto troškimas arba noras greitai gauti išpirką galėjo paskatinti kalintojus laikyti belaisvius itin žiauriomis ir nežmoniškoms sąlygomis, atspindinčiomis Viduramžių karų ir konfliktų žiaurumą⁷.

Yvonne Friedman, tyrinėdama nelaisvę Levante kryžiaus žygių metu, teigia, kad kalbant apie realias nelaisvės sąlygas, musulmonų ir krikščionių kalintojų elgesys nėra labai skirtingas. Abi pusės rodė žiaurumo ir žmogiškumo apraiškų, ir nėra aiškaus modelio, kuris leistų teigti, kad viena grupė su belaisviais elgėsi kitaip nei kita. Kalintojų elgesys su belaisviais galėjo labiau priklausyti nuo jų asmenybių ir konkrečių nelaisvės aplinkybių, o ne nuo religinių ar etninių tradicijų⁸. Jean Dunbabin, plačiau nagrinėjusi nelaisvę ir įkalinimą Viduramžių Europoje, pažymi, kad šiame kontekste aukšto rango kilmingasis nebūtinai turėjo kęsti sunkią nelaisvę. Vietoj to jiems dažnai būdavo leidžiama laisvai

⁴ M. Sirutavičius, 2002.

⁵ M. Keen, 2016 (1965). Rémy Ambühlis savo darbe apie Šimtamečio karo belaisvius ir išpirkų kultūrą peržvelgė tam tikras Keeno išvadas. Ambühlio darbas gerokai praplėtė supratimą apie šią temą, ypač kalbant apie teisinius ir praktinius karo ir jo vykdymo aspektus, žr. R. Ambühl, 2013.

⁶ M. Strickland, 1996, p. 196–199, 201, 203.

⁷ Ibid., p. 196–197, 334.

⁸ Y. Friedman, 2002, p. 104–105.

judėti be fizinių suvaržymų, tai istorikai apibūdina kaip „garbingą nelaisvę“⁹. Nepaisant to, Dunbabin pažymi, kad net ir nesurakintam aristokratui nelaisvė vis tiek galėjo būti psichologiškai sunki patirtis, galinti pažeisti jo orumą.

Elizabeth Lawn pateikia kitokią, bet ne mažiau svarbų požiūrį į nelaisvę Viduramžiais. Jos požiūris apima ne tik literatūrą ir kronikas, bet neapsiribojo vien jomis, kad pristatytų įvairius nelaisvės vaizdinius, ypač simbolinius, ir jų socialinę bei kultūrinę reikšmę¹⁰. Analizuodama elgesį su belaisviais, ji pirmiausia rėmėsi G. L. Kriegko tyrimu ir iš esmės jam pritarė¹¹, jį tik papildydama naujais šaltiniais. Elizabeth Lawn išskiria keletą esminių aspektų ir ypatybių, kurie apibrėžia tai, ką mes galime suvokti kaip sudėtingas ar netinkamas nelaisvės sąlygas Viduramžiais. Pirma, tai erdvės klausimas – kalėjimai, kuriems būdinga maža, tamsi ir nehygieniška aplinka, neturinti elementarių patogumų. Antra, belaisvių apranga, kuri, jei apskritai buvo prieinama, buvo tiekiamą iš išorės ir dažnai neatitiko apsaugos nuo šalčio ar patogumo reikalavimų. Trečia, nagrinėjamas maisto klausimas. Nuomonė, kad nelaisvėje reikėjo maitintis tik „duona ir vandeniu“, yra paneigta; veikiau platesnis maisto asortimentas priklausė nuo kalinio statuso ir finansinių galimybių. Ketvirta, autorė nagrinėja asmens higienos klausimus, remdamasi Kriegko minėtu pavyzdžiu iš Frankfurto miesto kalėjimo. Nors kai kurie kaliniai ten turėjo galimybę nusiskusti ar išsimaudyti, tokios privilegijos buvo retos. Penkta, aptariamas kalinių lankymo ar socialinio bendravimo palengvinimo klausimas. Autorė daro išvadą, kad Viduramžių nelaisvėje ypač trūko „humaniškų“ elementų, todėl ši patirtis iš esmės buvo nežmoniška. Svarbu pažymėti, kad istorikė daugiausia dėmesio skyrė kaliniams miestų kalėjimuose, o ne, pavyzdžiui, karo belaisviams. Todėl jos išvadose pirmiausia atsispindi Viduramžių kalėjimo palyginimas su šiuolaikiniais instituciniais kalėjimais, kurie orientuoti į kalinių perauklėjimą, o ne į neribotą įkalinimą¹².

Lenkų istoriografijoje daugiausia dėmesio skiriama atskirų nelaisvėje atsidūrusių belaisvių sąlygoms nagrinėti, pavyzdžiui, Pamaro kunigaikščio Kazimiero V¹³, Pabaisko mūšio dalyvių, dviejų Ordino brolių, nelaisvei¹⁴, ar vieno konkretaus mūšio, kaip Koronovo (1410 m. spalio 10 d.)¹⁵, ir 1409–1411 m. „didžiojo karo“ belaisvių sąlygoms¹⁶. Paminėtinas neseniai pasirodęs Andrzejaus Niewińskiego darbas, kuriame atliekama lyginamoji karo nelaisvės reiškinio Lenkijoje ir Vakarų Europoje analizė¹⁷. Niewińskiego tyrimui nemažai įkvėpimo suteikė minėtoji R. Ambühlio knyga. Tačiau jis pateikia nemažai originalių idėjų, kurios ankstesniuose tyrimuose dažnai būdavo praleidžiamos, pavyzdžiui, keldamas klausimą, kas vis dėlto yra „gero“ elgesio su belaisviu modelis. Jis pabrėžia, kad tai susiję su paprasčiausių biologinių poreikių patenkinimu – aprūpinti

⁹ J. Dunbabin, 2002, p. 114–115.

¹⁰ E. Lawn, 1977.

¹¹ G. L. Kriegk, 1871.

¹² E. Lawn, 1977, p. 138–146.

¹³ K. Kwiatkowski, 2017.

¹⁴ A. Sochacka, 2009.

¹⁵ S. Józwiak, 2010.

¹⁶ M. Pelech, 1987.

¹⁷ A. Niewiński, 2020.

maistu, teikti medicininę priežiūrą ir pagerinti sunkias sąlygas. O svarbiausia, užkirsti kelią žiaurumui prieš belaisvį¹⁸. Niewińskis teisingai pažymi, kad šaltinių trūkumas yra didelė kliūtis gilinantis į šią temą, ypač kai pačių belaisvių paliktų dokumentų yra itin negausu. Turima informacija daugiausia gaunama iš oficialių priešišku pusių šaltinių, kaip antai diplomatinų misijų ir skundų.

Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti nelaisvės sąlygas ir sunkumus, su kuriais susidūrė XV a. nelaisvėje laikomi asmenys. Šis tyrimas apima Vokiečių ordino (įskaitant Livoniją), Lietuvos ir Lenkijos belaisvius, o tai turėtų padėti geriau pažinti nelaisvės fenomeną rytinėje Baltijos jūros pakrantėje. Tyrime taip pat pasitelkiamas platesnis istorinis kontekstas (ypač Vakarų Europos), kas turėtų apskritai padėti išaiškinti Viduramžių elgesio su belaisviais praktikas. Atsižvelgiant į šį tikslą, straipsnyje siekiama išnagrinėti tris pagrindinius aspektus (jų galima išskirti ir daugiau, tačiau apsiribosiu trimis). Pirma, nagrinėjamos vietos ir erdvės, skirtos belaisviams laikyti ir įkalinti. Antra, aptariamasis belaisvių aprūpinimas. Trečia, nagrinėjamas belaisvio ir kalintojo santykis, apimantis pastarojo elgesį su pirmuoju. Šie trys nustatyti aspektai, pagrįsti esama istoriografija, turėtų padėti atskleisti XV a. nelaisvės sudėtingumą. Pagrindinius šio tyrimo šaltinius sudaro Slaptajame Prūsijos valstybės kultūros palikimo archyve Berlyne saugomi Vokiečių ordino pareigūnų, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir Lenkijos Karūnos asmenybių dokumentai ir tiek senieji, tiek naujieji šaltinių rinkiniai.

Belaisvio laikymo erdvės

Vienus karo belaisvius paleisdavo už laidą arba garbės žodį¹⁹. Iliustratyvus atvejis buvo 1414 m. spalio 8 d. prie Strasburgo (dab. Brodnica), kur Vytautas už duotas garantijas paleido beveik visus karo belaisvius, o ne išsivedė juos į Lietuvą²⁰. Tokiu atveju nereikėdavo rūpintis, kur laikyti karo belaisvį, ir nereikėdavo stengtis jį išlaikyti gyvą. Tačiau kiti atsidurdavo uždaroje erdvėje, griežtai prižiūrimi. Pavyzdžiui, 1362 m. Marienburge nelaisvėje laikytą kunigaikštį Kęstutį dienos metu akylai stebėjo du Ordino broliai²¹. Panašiai su saugumo priemonėmis susidūrė ir kunigaikštis Vytautas, kai buvo įkalintas Krėvoje²². Šie atvejai rodo, kad nelaisvėje taikomi įvairūs metodai – nuo lygtinio paleidimo iki griežtai kontroliuojamo įkalinimo, o tai priklauso nuo konkrečių aplinkybių ir kalintojų tikslų. Tačiau turimi šaltiniai, rašantys apie belaisvių laikymo vietas, kelia sunkumų dėl jiems būdingo neapibrėžtumo, dažnai tokios vietos įvardijamos terminu „gefengnisse“. Nors šis terminas dažnai vartojamas, jis ne visada reikšdavo fizinį kalėjimą ar sulaikymo vietą; veikiau jis galėjo apimti platesnę asmens, kaip belaisvio, statuso

¹⁸ Ibid., p. 114.

¹⁹ Apie laidavimą žr. A. Petrilionis, 2020.

²⁰ Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškas Vokiečių ordino didžiajam magistrui, prie Strasberg, 1414 X 8, in: Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (toliau – GStA PK), XX. HA, OBA 2146.

²¹ *Scriptores rerum prussicarum* (toliau – SRP), t. 2, par. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Leipzig, 1863, p. 528.

²² J. Długosii, 1876, p. 412; plg. *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, red. K. Korsakas, K. Ambrasas, J. Jurginis, A. Maldonis, J. Palionis, R. Šarmaitis, A. Venclova, vertė R. Jasas, Vilnius, 1971, p. 88.

sąvoką, net ir lygtinio paleidimo atvejais. Todėl šaltiniuose vartojamą terminą reikia vertinti atsargiai ir jo nereikėtų iš karto tapatinti su fizine įkalinimo vieta.

XIV–XV a. šaltiniuose kartais pasitaiko konkretesnių terminų, susijusių su įkalinimu, tačiau jų palygint nedaug. Iš tokių terminų yra požemis, belangė, „tamsioji“ (*temenitz*)²³, karceris (*carcer*), kamera (*camera*), trinka (*stock*) ir bokštas (*thurm*). Tačiau, be šių erdvių įvardijimo, šaltiniuose paprastai apie jas pateikiama nedaug papildomos informacijos. Net patys belaisviai retai gilinasi į savo aplinkos aprašymą, teikdami pirmenybę pranešimams apie savo sunkią padėtį. Antai trys Pabaisko mūšio dalyviai, samdiniai, atvykę į Livoniją, Frydrichas Doninas, Popas Kokericas ir Mikalojus Vilkė, patekę į Žygimanto Kęstutaičio nelaisvę, tiesiog užfiksavo: „duota Bistryčioje, tamsiojoje, sunkiose grandinose“²⁴. Nors, kaip pažymi Jean Dunbabin, net didikai galėjo atsidurti požemiuose, o ne „tradiciškesniame“ aristokratų kalėjime-bokšte²⁵, tikėtina, kad minėti trys belaisviai buvo laikomi ne požemyje, o tiesiog mažame, uždareame, neapšviestame kambaryje²⁶. Panašiai 1431 m. Prušine laikytų keturių belaisvių²⁷ rašytame laiške, kuris pirmiausia pasiekė Naujosios Markos vaitą, o paskui ir didįjį magistrą, jų laikymo vieta tiesiog įvardijama kaip trinka (nors vienas iš belaisvių, Šlochau burmistras Mikalojus Vickė, pats įteikė laišką vaitui)²⁸. Livonijos krašto maršalas Verneris Neselrodė po Nakelio mūšio (1431 m.) patekęs į lenkų nelaisvę ir įkalintas Krokuvoje, 1432 m., pasak paties Lenkijos karaliaus Jogailos, buvo paleistas iš bokšto ir kartu su kitais Ordino broliais apgyvendintas miesto užeigoje²⁹. 1410 m. birželį Torunėje buvo sulaikyti du Lenkijos karaliui Jogailai tarnavę šnipai. Jie buvo įkalinti konvento pilies bokšte ir rotušės kalėjime³⁰. XIV a. pabaigoje Marienburgo pilies bokšte galėjo būti uždarytas ir švedų pasiuntinys Klausas Platė, kuris ten praleido dvi dienas³¹. Kadangi nėra išsamios informacijos apie kalėjimo vidų, lieka spraga, galinti padėti suprasti, su kokiomis sąlygomis tuo metu susidūrė belaisviai. Tačiau Jogailos pranešimas apie Vernerio Neselrodės išlaisvinimą iš bokšto leidžia įžvelgti galimą jo sąlygų pagerinimą. Kokie veiksniai turėjo įtakos Neselrodės paleidimui – ar tai galėjo būti gailestingumo įrodymas, ar politinis sprendimas³²? Tikėtina, kad pirmasis, nes maršalas liko nelaisvėje iki pat 1434 m. rudens³³.

²³ Apie žodžio kilmę vokiškuose šaltiniuose žr. K. Alminauskis, 1939.

²⁴ *Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch*, (toliau – LUB), par. F. G. Bunge, t. 5, Nr. 1979: *Gegeben zu Bystritz, in der thimnitz, in harten eisen*.

²⁵ J. Dunbabin, 2002, p. 38–39.

²⁶ Bistryčioje pilies nebuvo, tad tokios patalpos galėjo būti dvare arba vienuolyne. Kazimieras Alminauskis pateikia žodžio *temenitzen* reikšmes, pirmiausia – senovėje tai reiškė kalėjimas, tamsi vieta, požemis, žr. K. Alminauskis, 1939, p. 201.

²⁷ Vykstant susirėmimams tarp Ordino ir Lenkijos kariuomenių 1431 m. į nelaisvę pateko Tuchelio teisėjas Henrikas, Šlochau burmistras Mikalojus, fišmeisteris Henrikas Konicas ir „vargšas“ *schuknecht*.

²⁸ GStA PK, XX. HA, OBA 5795: <...> *und helt uns noch im stocke gefangen <...> Gegeben czu Prusyn, im stock*.

²⁹ LUB, t. 8, Nr. 610, p. 359: *Nam de facto precepimus, ut predictus marschalcus cum commendatore de turri dimittantur ad civitatem. In certo hospicio morantur <...>*.

³⁰ K. Kwiatkowski, 2010, p. 76–77.

³¹ *Codex Diplomaticus Prussicus* (toliau – CDP), t. 4, parengė J. Voigt, Königsberg, 1853, Nr. 56.

³² Jogailos laiškas ir pranešimas buvo atsakymas į Ldk Švitrigailos laidavimą ir garantinį raštą už maršalą, tačiau jis buvo atmetas, nes jame nebuvo užrašytas maršalo vardas, LUB, t. 8, Nr. 537.

³³ Jis ir kiti Ordino broliai atgavo laisvę, kai buvo iškeisti į lenkų riterį ir didiką, Kamienieco seniūną Teodorą Bučackį, LUB, t. 8, Nr. 848.

Dažniausiai to laikotarpio šaltiniuose neminama konkreti uždara erdvė, o nurodoma geografinė vieta. Šios nuorodos yra labai įvairios – nuo tikslių iki bendresnių, dažnai tik nusakant, kad vienas ar keli belaisviai buvo laikomi Prūsijoje, Lietuvoje ar Lenkijoje. Šią tendenciją galima paaiškinti dažnu belaisvių, kaip karo grobio, paskirstymu. Pavyzdžiui, 1411 m. sudarius Torunės taiką, Livonijos ordino magistras rašė didžiajam magistrui, minėdamas, kad Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas leido ieškoti belaisvių visame jo krašte³⁴. Iš tikrųjų po Žalgirio mūšio belaisvių toliausiai randame Kijeve, Vitebske ir „kitur“³⁵. Pranešimuose, o tiksliau skunduose prieš Lenkiją ir Lietuvą, dažnai buvo teigiama, kad totorių paimti belaisviai atsidūrė „netikėlių“ kraštuose, iš kur nebegrįžtama³⁶. O 1420 m. Ordino pasiuntinių pas Lenkijos karalių instrukcijoje buvo nuogaustaujama, kad belaisviai esą taip toli, jog surasti juos Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusijoje bus nepaprastai sunku³⁷. Tokia komunikacija atskleidžia pragmatinius rūpesčius ir sunkumus, su kuriais susidūrė Ordinas, pirmiausia, ieškodamas bendražygių.

Svarbesnių belaisvių nelaisvės vietos paprastai buvo netoli valdžios centrų. Jie buvo laikomi valdovo pilyse ar dvaruose, dažnai esančiuose Vilniuje, Trakuose³⁸, Kaune, Gardine, ar kitose tikrosios Lietuvos vietose. Lenkijoje belaisvius dažnai randame Krokuvoje³⁹, Poznanėje, Chencine (Chęciny)⁴⁰ ir kt. Pavyzdžiui, po Pabaisko mūšio sudarytame belaisvių sąraše nurodoma, kad du belaisviai – Soneburgo ir Jarvos vaitai – buvo išvesti į Lenkiją, o kiti – į Trakus⁴¹. Livonijos riteriai Johanas Wildungenas, Vinrichas Durbenas ir Henrikas Pletenbergas minimi kaip Vilniuje esantys belaisviai, kurie, regis, buvo laikomi prižiūrimi vyskupo⁴².

Išlaisvinimo ir apskaitimo belaisviais kontekste paminėtos ir kitos vietovės, ypač pasienio pilys. Gardino, Kauno ir Veliuonos⁴³ pilys buvo naudojamos belaisviams sutelkti, ruošiantis deryboms ir siekiant palengvinti jų gabenimą Nemunu į Prūsiją. Puikus pavyzdys – didžiojo kunigaikščio Vytauto atsakymas didžiajam magistrui, kuriame jis išreiškė norą leisti belaisviams iš Rastenburgo bendrai keliauti į Vilnių arba galbūt net į Trakus. Iš ten kartu su nemažu būriu Ordino brolių žadėjo juos pasiūsti į Kauną, iš kur laivais jie būtų nugabenti į Prūsiją⁴⁴.

Informacija apie padėtį Prūsijoje ir Livonijoje taip pat glausta. Per gana ilgą karo laikotarpį belaisvių galima rasti Bartenšteine (Barštyne), Neidenburge (Nidzica), Elbin-

³⁴ LUB, t. 4, Nr. 1905: <...> und das her sie wolle lassen suchen in allen orteren sine landes <...>.

³⁵ *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430* (toliau – CEV), ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1882, Nr. 473.

³⁶ CEV, Nr. 518: <...> und verre in di heidnissche lande, do sie nimmer czur cristenheit wedir komen mogen <...>.

³⁷ Instrukcija Vokiečių ordino pasiuntinybei pas Lenkijos karalių, [be vietos], 1420.VII.23, in: GStA PK, XX, HA, OBA 3216.

³⁸ SRP, t. 2, p. 561–562: <...> statuunt diem placiti pro captivorum salute, venerunt quoque captivi de Wilna, de Traken ad redempcionem <...>.

³⁹ Nakelio mūšio belaisvius ir jų įkalinimo vietą nagrinėjo A. Niewiński, 2020, p. 228.

⁴⁰ W. Nöbel, 1969, p. 41.

⁴¹ Belaisvių sąrašas, [be vietos, po 1435 IX 1], in: GStA PK, XX, HA, OBA 7112.

⁴² LUB, t. 9, Nr. 271.

⁴³ CEV, Nr. 664, 666.

⁴⁴ Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškas Vokiečių ordino didžiajam magistrui, Gardinas, 1411 III 31, in: GStA PK, XX, HA, OBA 1676.

ge, Rešliuje (Reszel), Balgoje, Karaliaučiuje, be abejo, Marienburge ir kitose Ordino valdomose pilyse Prūsijoje. O Livonijoje karo belaisviai buvo laikomi Daugpilio, Rygos, Ludzos, Rėzeknės ir Koknesės pilyse. Apie šias vietas sužinome iš palyginti išsamių XV a. pirmosios pusės belaisvių sąrašų⁴⁵. Tad belaisviai buvo laikomi pilyse ir dvaruose, nuolat prižiūrimi. Tai yra ryškus kontrastas XIV a., kai kronikose daugiausia buvo pateikiamos bendro pobūdžio nuorodos, pavyzdžiui, „į Prūsiją“. Vis dėlto fragmentiški vietų, kuriose buvo laikomi karo belaisviai, paminėjimai visų pirma atsiranda dėl to, kad trūko išsamos informacijos. Todėl šaltiniuose vis dar aptiksime, kad belaisviai buvo laikomi tolimuose kraštuose, išsibarstę, sunkiai randami, pilyse ar dvaruose. Tačiau kiekvienai pusei svarbiausias rūpestis dažnai buvo belaisvių išlaisvinimas, o ne tiksli jų buvimo vieta, išskyrus tuos atvejus, kai reikėdavo pasirūpinti būtiniaisiais reikmenimis, pavyzdžiui, maistu ar drabužiais. Tokiais atvejais atsargos dažnai būdavo perduodamos kalintojui, kuris jau elgdavosi savo nuožiūra.

Parama belaisviams

Nedatuotame laiške Vokiečių ordino išdininkas kreipėsi į didįjį komturą, prašydamas skubiai spręsti vienuolikos Marienburgo pilies bokšte laikomų belaisvių likimo klausimą. Iš šios grupės vienas nelaimėlis jau buvo miręs, o likusieji kovojo su įvairiomis ligomis, dėl kurių išdininkas labai nerimavo. Su akivaizdžiu rūpesčiu jis paprašė komturą pasitarti su didžiuoju magistru dėl galimybės šiuos belaisvius paleisti lygtinai. Nors konkretūs laiško metai lieka neaiškūs, kaip ir likusių belaisvių likimas, tačiau nuoroda į šventosios Liucijos dieną (gruodžio 13 d.) paskutinėje laiško eilutėje nedviprasmiškai pasako, kad rašyta žiemą⁴⁶. Artėjo šaltasis metų sezonas.

Artėjanti žiema⁴⁷ vertė susimąstyti apie belaisvių padėtį nelaisvėje ir kaip jiems parūpinti tinkamų drabužių ar išgauti jų lygtinį paleidimą⁴⁸. Kalintojas paėmimo į nelaisvę metu iš belaisvio atimdavo viską, ką jis turėjo – šarvus, ginklus, žirgus ir kitus daiktus. Dargi kalintojas ne visada rūpinosi savo belaisvio gerove, šią atsakomybę užkraudamas belaisvio giminei, draugams, bendražygiams ir senjorui, kurie dažnai turėjo prisidėti prie išpirkos rinkimo⁴⁹. Todėl neturėtų stebinti, kad buvęs Livonijos ordino maršalas Verneris Neselrodė⁵⁰ didžiajam magistrui adresuotame laiške neseniai iš Lenkijos į Marienburgą atvykusių belaisvių būklę apibūdino taip: „visi nuogi ir pliki, neturintys kuo

⁴⁵ Belaisvių sąrašas, 1410 m. spalio, in: GStA PK, XX. HA, OBA 1451, pub.: M. Biskup, 1959, p. 697–701; išsamiausias belaisvių sąrašas pateiktas Zigmanto Liuksemburgiečio vicearbitrui Benediktui Makrai 1413 m., tačiau jis buvo sudarytas apie 1411 m. gegužę, *Lites ac Res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum*, t. 2, Posnaniae, 1892, p. 156–163 (sąrašas); CEV, Nr. 478 (Vytauto skundas, kuriame minima ekspedicija ieškant tų belaisvių); belaisvių iš Lietuvos, laikomų Karaliaučiuje, sąrašas, [apie 1422 m.], in: GStA PK, XX. HA, OBA 28833.

⁴⁶ Vokiečių ordino išdininko laiškas didžiajam komturui, Marienburgas, [1440–1444], in: GStA PK, XX. HA, OBA 28459.

⁴⁷ J. Dunabin, 2002, p. 122.

⁴⁸ Tokį rūpestį turėjo Livonijos ordino magistras 1436 m. rudenį. LUB, t. 9, Nr. 109.

⁴⁹ R. Ambühl, 2013, p. 184–257.

⁵⁰ *Ritterbrüder im Livländischen Zweig des Deutschen Ordens*, 1993, Nr. 611.

apsirengti⁵¹. O 1434 m. rugsėjo epizodas, kai žemaičiai apsupo besitraukiančius po reizo Livonijos riterius ir liepė šiems mesti ginklus ir nusiimtus šarvus, žadėdami pasigailėti jų gyvybių, rodo būtent tokį daiktų atėmimą. Vos tik riteriai pakluso, žemaičiai daugumą jų užmušė vietoje ir tik kelis paėmė į nelaisvę⁵².

Vokiečių ordino broliai ar jiems tarnaujantys samdiniai paprastai kreipdavosi pagalbos į įvairius Ordino pareigūnus, įskaitant didįjį magistrą, arba apskritai į savo „gerus draugus“. Iliustratyvus pavyzdys – dviejų Livonijos ordino brolių, Henriko Notlebeno ir Peterio Wesselerio⁵³, patekusių į nelaisvę per Pabaisko mūšį (1435), laiškas, kuriame jie prašė savo „gerų draugų“ jų neapleisti ir padėti užtikrinti jų išlaisvinimą už išpirką⁵⁴. Šis kreipimasis leidžia pažvelgti ne tik į nesaugią šių riterių padėtį, bet ir į asmeninių ryšių ir bičiulystės svarbą. 1462 m. Johanas Frydrichas, susidūręs su sunkia užduotimi sumokėti išpirką, kuri viršijo jo galimybes, kreipėsi pagalbos į didįjį magistrą, prašydamas padėti sumokėti išpirkos dalį. Šią sumą jis planavo grąžinti „gerų draugų“ padedamas⁵⁵. Dėl turimų šaltinių nėra aiškios šių „draugų“ tapatybės. Vis dėlto analogiškų atvejų analizė leidžia suprasti, koks platus galėjo būti šis žmonių tinklas. Pavyzdžiui, čekų didikas Alešas Šternbergas laikė Frydrichą Doniną savo „širdingu draugu“ ir siekė, kad didysis magistras padėtų jį išlaisvinti⁵⁶. O kroatų kilmės grafas Hansas de Frangepani, kuris tikriausiai neturėjo jokių ryšių su Verneriu Neselrode, dalyvavo derybose dėl jo išlaisvinimo⁵⁷.

Gana intriguojantis atvejis, kai Lietuvos didysis kunigaikštis Švitrigaila ištiesė pagalbos ranką Krokuvoje kalintiems Livonijos ordino broliams. Jis per savo pasiuntinius siuntė baltus drabužius (*weysen cleidern*), kaip antai marškinius (*hemden*), paklodes (*leilach*), rankšluosčius (*hanttuchir*), staltieses (*tischlachen*) ir kitus daiktus. Tačiau jis abejojo, ar Lenkijos karalius leis pasiuntiniams tiesiogiai aplankyti belaisvius⁵⁸. Šis didžiojo kunigaikščio gestas atitiko jo, kaip Vokiečių ordino ir didžiojo magistro sąjungininko, poziciją. Tik vėliau paaiškėjo, kad pasiuntinys turėjo grįžti neįvykdęs savo misijos, nes jam nebuvo leista nei susitikti su belaisviais, nei perduoti siunčiamų daiktų ir maisto⁵⁹. Vėlgi tokios siuntos rodo, kad paramą turėjo teikti ne pagrobėjas, o belaisvio pažįstamų tinklas⁶⁰.

⁵¹ LUB, t. 8, Nr. 770, p. 449.

⁵² LUB, t. 8, Nr. 856. Plg., 1331 m. mūšyje tarp Vokiečių ordino ir Lenkijos kariuomenių Lenkijos karalius įsakė iš paimtų į nelaisvę Ordino riterių atimti viską, žr. Wigand von Marburg, *Nowa kronika pruska*, sud. Sławomir Zonenberg, Krzysztof Kwiatkowski, Toruń, 2017, p. 180.

⁵³ Plačiau apie juos žr. *Ritterbrüder im Livländischen Zweig des Deutschen Ordens*, 1993, Nr. 632 (Heinrich von Notleben); Nr. 956 (Peter Wesseler).

⁵⁴ LUB, t. 8, Nr. 1012: Dar ik mynes deles nicht vor gevangen wul blyven, wen ik truwe Gode und guden vrunden, da[t] se my nicht underwegen laten, se helpen se my betalen.

⁵⁵ *Gnyaw* klebono *Johannes Frederici* laiškas Vokiečių ordino didžiajam magistrui, [be vietos], 1462, in: GStA PK, XX. HA, OBA 15829c: das ir mir helfet, das dy satczune genedert worde, als off xl mark, dy welde ich hews richten mit holfte gutter frunde.

⁵⁶ Didžiojo magistro Pauliaus Rusdorfo atsakymas Alešui Šternbergui, 1436 III 31, Prūsų Holandas, in: GStA PK, XX. HA, Ordensfolianten (toliau – OF), Nr. 13, S. 329.

⁵⁷ GStA PK, XX. HA, OBA 6350.

⁵⁸ LUB, t. 8, Nr. 606.

⁵⁹ LUB, t. 8, Nr. 611.

⁶⁰ E. Lawn, 1977, p. 138–140.

Su kiekvienu pasiuntiniu buvo siunčiami ne tik drabužiai, bet ir maisto atsargos, kuriomis buvo siekiama apsaugoti belaisvius nuo bado ir žiauraus šalčio, kaip teigė Livonijos ordino maršalas⁶¹. Natūralu, kad belaisvių aprūpinimas maistu buvo svarbus veiksnys, užtikrinantis jų išgyvenimą nelaisvėje. Netrukus po Pabaisko mūšio belaisvis Ordino riteris Bertoldas Kirskorfas pasitelkė pasiuntinį, kad paprašytų Livonijos krašto maršalo pristatyti maisto atsargų, kartu pateikdamas naujausią informaciją apie kitų belaisvių būklę⁶². Panašiai 1431 m. spalį Poznanėje laikomi belaisviai per Naujosios Markos vaito pasiuntinį pranešė apie savo sunkią padėtį dėl maisto trūkumo⁶³. 1438 m. Vokiečių ordino didysis magistras laišku kreipėsi į Lietuvos didįjį kunigaikštį Žygimantą, kad leistų per pasiuntinį Mikalojų Tuderbachą perduoti bent šiek tiek maisto trims belaisviams, Ordino samdiniams⁶⁴. Šie pasiuntiniai ne tik gabenė būtiniausias reikmenis, kai tai buvo leista, bet ir tarpininkavo kalbant su belaisviais. Jų vaidmuo apėmė informacijos apie nelaisvėje laikomus asmenis, kas dar gyvas, kas žuvo, ir užuominų apie kitų belaisvių buvimo vietą rinkimą. Vieniems pasiuntiniams pasisėkdavo, kaip jau minėtam Tuderbachui, kuriam didysis kunigaikštis galiausiai leido asmeniškai susitikti su belaisviais: *Lange Stenczlaw*, Mikalojumi Vilke ir Frydrichu Doninu⁶⁵. Kitiems pasiuntiniams tekdavo grįžti tiek su siunčiamomis atsargomis, tiek su laiškais⁶⁶.

Atsižvelgiant į belaisvio socialinį statusą ir kalintojo geranoriškumą⁶⁷, pagarbą arba intencijas, kai kuriems belaisviams galėjo būti sudarytos palankesnės sąlygos – „garbinga nelaisvė“⁶⁸. Didžiojo kunigaikščio Švitrigailos laiške trumpai paminėta, kad 1431 m. Kalėdų dieną Lenkijos karalius Vladislovas II Jogaila pasisodino belaisvius Livonijos ordino riterius prie stalo⁶⁹. Janas Dlugošas, kuris vėliau aprašė šį įvykį, „patikslina“, kad livoniečiai buvo ne tik garbingai pasodinti prie karaliaus stalo, bet ir išlaisvinti nuo pančių⁷⁰. Tai neabejotinai buvo geros valios gestas⁷¹, atspindintis geranoriškumą ir tar naujantis kaip politinė karaliaus demonstracija. Galima numanyti, kad belaisviams kalintojas suteikdavo minimalų maitinimą (dažnai tik „vandens ir duonos“)⁷².

⁶¹ LUB, t. 8, Nr. 1007; plg. 1480 m. Frankfurto miesto tarėjų knygoje rašoma, kad vienam iš belaisvių *Inkus* reikia drabužių, kuriuos turėtų parūpinti draugai, kad jis nesusaltų, žr. E. Lawn, 1977, p. 140.

⁶² LUB, t. 8, Nr. 983, p. 594.

⁶³ Naujosios Markos vaito laiškas Vokiečių ordino didžiajam magistrui, Hermannsdorf, 1431 X 19, in: GStA PK, XX. HA, OBA 5823.

⁶⁴ Vokiečių ordino didžiojo magistro laiškas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Kęstutaičiui, Marienburgas, 1438 III 4, in: GStA PK, XX. HA, OF, Nr. 13, p. 112–113.

⁶⁵ LUB, t. 9, Nr. 267.

⁶⁶ Kad belaisviai negauna laiškų, rašo Naujosios Markos vaitas, žr. išn. 63.

⁶⁷ Plg. Eiliuotojoje Livonijos kronikoje minima detalė, kad Mindaugo seserėnė Lengvenis nelaisvėje Rygoje kartu su Ordino broliais sėdėjo prie bendro valgio stalo, žr. *Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*, parengė ir į lietuvių kalbą išvertė Artūras Dubonis (atsakomasis sudarytojas), Vilnius, 2005, p. 241.

⁶⁸ M. Strickland, 1996, p. 197.

⁶⁹ LUB, t. 8, Nr. 535.

⁷⁰ Joannis Dlugossii Annales, Lib. XI, t. 4, p. 469.

⁷¹ Plg. 1302 m. Guy iš Namiūro sutiko, kad Jonas de Lens ir jo riteriai būtų kalinami jų statusą atitinkančiomis sąlygomis, be grandinių, ir leido Jonui turėti du ginklanešius ir barzdaskutį, kurie galėjo laisvai ateiti ir išeiti iš kalnimo vietos, kad galėtų patenkinti savo pono poreikius, žr. J. Dunbabin, 2002, p. 116.

⁷² R. Ambühl, 2013, p. 49; J. Dunbabin, p. 122–123; E. Lawn, 1977, p. 140.

Tais atvejais, kai drabužiais ir maistu belaisviai negalėjo būti aprūpinami tiesiogiai, kartais būdavo siunčiamos tam tikros piniginės išmokos. XV a. pradžioje tokios sumos buvo skiriamos Žemaitijoje paimtiems belaisviams. Pavyzdžiui, 1402 m. liepos mėnesį dvi markės buvo skirtos Ordino broliui Gotfrydui, patekusiam į nelaisvę per Gotesverderio užėmimą⁷³, o brolis Rorichas Brandenburgietis gavo keturias markes⁷⁴. Ordino brolis Henrikas Klocas⁷⁵, taip pat patekęs į nelaisvę, ne tik kelis kartus gavo išmokas, bet ir buvo įpareigotas pristatyti pinigus kitiems didžiojo kunigaikščio Vytauto sulaikytiems karo belaisviams⁷⁶. Šių sumų pobūdis yra šiek tiek dviprasmiškas ir galėjo sudaryti išpirkos dalį. Tačiau sumos buvo palyginti nedidelės – nuo keturių iki dvidešimties kapų čekiškų grašių (arba nuo 4 iki 20 markių atitinkamai). Pažymėtina, kad Marienburgo iždininko sąskaitų knygoje, kalbant apie išpirkas, buvo vartojamas atskiras terminas (*losunge*). Bet kuriuo atveju belaisviai šias konkrečias sumas gaudavo įvairiems tikslams⁷⁷, todėl jas buvo galima lanksčiai panaudoti maistui, išpirkai⁷⁸ ar drabužiams.

Kalintojo elgesys su belaisviais

Jogailos elgesį su Žalgirio mūšio belaisviais istorikas Darius Baronas vertina kaip gana humanišką ir riterišką⁷⁹. Tada kyla klausimas, kas laikytina nehumanišku ir neriterišku elgesiu, ypač to meto kontekste? Jau nuo XI a. pabaigos buvo pripažįstama, kad riterio statusą ir rangą turintys asmenys turėjo galimybę surinkti nemažą išpirką ir išsaugoti savo gyvybę. Todėl su jais buvo elgiamasi kitaip, įskaitant geresnes sąlygas⁸⁰. Tam tikri belaisviai buvo pasirenkami selektyviai, atsižvelgiant į tai, kad už juos galima gauti didelę išpirką, o kiti buvo nužudomi⁸¹. Vis dėlto pagrindiniai tinkamo elgesio su belaisviais kriterijai išryškėja analizuojant šaltinius: amžininkai pabrėžė būtinybę nekenkti belaisviams, saugoti jų gyvybę, neleisti jiems būti sukaustytiems grandinėmis ir sudaryti jiems sąlygas būti paleistiems lygtinai. Nors tam tikri veiksmai, susiję su elgesiu su belaisviu, buvo laikomi savaime suprantamais ir atspindinčiais nusistovėjusią praktiką, bet koks šių pripažintų taisyklių ir papročių pažeidimas sulaukdavo griežtų kaltinimų. Tačiau svarbu pažymėti, kad net Prancūzijoje ir Anglijoje, kaip nurodo Rémy Ambühlis,

⁷³ Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409, (toliau – MTB) hrsg. von E. Joachim, Königsberg, 1896, p. 171.

⁷⁴ MTB, p. 182–183.

⁷⁵ Henrikas Klocas istoriografijoje kartkartėmis pasirodo, bet daugiau dėmesio nesulaukė, nors jis buvo dažnas pasiuntinys pas didįjį kunigaikštį Vytautą 1402–1420 m.

⁷⁶ MTB, p. 115–116, 141, 150.

⁷⁷ Konkretus atvejis, kai vienam neįvardytam hercogui buvo duota 1 markė kailiniams, MTB, p. 189.

⁷⁸ Henriko Maltiz zu Finsterwalde laiškas Vokiečių ordino didžiajam magistrui, Finsterwalde, [1434 IV 18], in: GStA PK, XX, HA, OBA 6805: Also hot iclichern ir die wache eynen rynnischen gulden must habin zcur czerunge in deme gefenknisse, wenen dorynne gar thure ist <...> Bitte ich genediger libir herre solch gelt zugeben vor dy selbin gefangen unde czerunge, das kein andern schade forder doruff gee <...>.

⁷⁹ D. Baronas, 1997, p. 492.

⁸⁰ A. Sochacka, 2009, p. 21.

⁸¹ Pranešimas apie livoniečių pralaimėjimą Lietuvoje, [po 1435 IX 1], in: GStA PK, XX, HA, OBA 7115: <...> man das dy Polyn sprechen und sich berumen, das sy mittenander irslagen haben und sunderlichen keynen herren gefangen gefangen haben <...>. Platesnę visos žinutės interpretaciją žr. C. Полюхов, 2015, p. 407.

kur elgesį su belaisviais ir jų gyvenimą visiškai reglamentavo taisyklės, buvo nemažai spragu, leidžiančių su kaliniais elgtis savo nuožiūra⁸².

1410 m. spalio 25 d. Lenkijos karaliaus Jogailos atsakyme didžiojo magistro vietininkui Henrikui Plauenui Ordinas buvo kaltinamas žudęs, kankinęs karo belaisvius ir netinkamai su jais elgęsis⁸³. Po Žalgirio mūšio Vytauto įsakymu buvo nukirsdinti Brandenburgo komtūras Markvardas Salzbachas, Sembos vaitas Šionburgas ir magistro padėjėjas Jurgis Maršalka. Ordino atstovai Konstancos susirinkime pabrėžė, kad Vytauto veiksmai prieštaravo tuo metu vyravusiai karo teisei ir papročiams⁸⁴. Ordino atstovų kaltinimas buvo grindžiamas nusistovėjusia praktika, pagal kurią į nelaisvę patekusiems ar pasidavusiems didikams būdavo suteikiama apsauga pagal abipusius susitarimus. Kilmingo karo belaisvio nužudymas buvo ne tik suvokiamas kaip šių susitarimų pažeidimas, bet ir laikomas nekrikščionišku bei netinkamu elgesiu, nukrypstančiu nuo nusistovėjusių elgesio karo metu normų⁸⁵. Yvonne Friedman pateikia įdomų pastebėjimą – nors belaisvis buvo bejėgis ir nebekėlė grėsmės, kalintojai dažnai nukreipdavo savo pyktį ir įniršį, ypač po mūšio, į belaisvį⁸⁶. Tai skatina svarstyti, ar belaisvių žudymas galėjo būti kovotojų patirtų stiprių emocijų išliejimo priemonė.

Pačių karo belaisvių patirtis nelaisvėje per daug nesiskyrė, bet jų liudijimų per mažai, kad būtų galima daryti aiškų apibendrinimą⁸⁷. Anot didžiojo magistro, Lietuvos kunigaikštis Skirgaila su belaisviais elgėsi „gerai“, už tai jam dėkojama 1389 m. laiške⁸⁸. Tai unikalus ir šiek tiek abejotinas pavyzdys, nes paprastai nei korespondentai, nei belaisviai neužsimena apie palankų elgesį, be to, lieka neaišku, kas informavo magistrą apie tuos belaisvius. Daugeliu atvejų belaisvių laiškuose vyrauja tema, susijusi su „sunkiomis“ jų sąlygomis. Pavyzdžiui, 1437 m. vasario mėnesį didžiajam magistrui adresuotame laiške jau minėti trys belaisviai Frydrichas Doninas, Popas Kokericas ir Mikalojus Vilkė, kuriuos laikė didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis, rašė apie savo sunkią padėtį:

Esame labai nusiminę, nes visas viltis ir paguodą dėjome į Dievą, jūsų malonybę ir garbingąjį Ordiną, ir vis dar to tikimės. Negalime įsivaizduoti jokio patarimo ar sprendimo, kuris leistų

⁸² R. Ambühl, 2013, p. 51.

⁸³ GStA PK, XX. HA, OBA 1383; S. Józwiak, 2010, p. 270. Vokiečių ordinas taip pat kaltino lenkus ir lietuvius belaisvių kankinimu, pavyzdžiui, 1412 m. neišsiųstame pranešime Anglijai apie Ordiną kalbama, kaip belaisviai yra žalojami ir žudomi, iš jų vis dar prašoma išpirkų, nors stojus taikai to negalima buvo daryti, GStA PK, XX. HA, OBA 1737; arba 1411 m. Ordino pasiuntinybės instrukcijoje pas Čekijos karalių randame kankinimų paminėjimą, GStA PK, XX. HA, OBA 1567. Kategoriskai atmesti pasitaikančių belaisvių kankinimų negalime, šis reiškinys pasitaikydavo gana dažnai, ypač kare, kai buvo bandoma išgauti svarbios informacijos, žr. Y. Friedman, 2002, p. 118–129; Vakarų Europoje į kankinimais ar smurtu išgautus belaisvių pasižadėjimus sumokėti išpirką (arba ją pakelti) buvo žiūrima neigiamai, žr. M. Keen, 2016, p. 180.

⁸⁴ CEV, p. 1033. A. Ryčkov, 2018, p. 118–119. Plačiau apie didžiojo kunigaikščio Vytauto ir Markvardo Salzbacho santykius žr. R. Petrauskas, 2017, p. 232–246.

⁸⁵ M. Strickland, 1996, p. 201–202.

⁸⁶ Y. Friedman, 2002, p. 107.

⁸⁷ Panašią problemą pažymėjo ir Yvonne Friedman – kad labai nedaug aprašymų apie nelaisvę, kuriuos būtų palikę patys belaisviai, Y. Friedman, 2002, p. 105.

⁸⁸ Vokiečių ordino didžiojo magistro Konrado Ciolnerio Rotenšteino laiškas Skirgailai, 1389.VII.27, Hamersstein, in: GStA PK, XX. HA, OF, Nr. 2a, p. 7: Ouch danke wir uch mit flise, das ir unsern gefangenen gutliche tut, dy uns allewege schreibin und bittin, das wir uch vor sy sulle danken.

mums išsivaduoti iš šio įkalinimo be Dievo pagalbos ir jūsų pagalbos. Jei Dievas, jūsų malonybė ir garbingasis Ordinas neateis mums į pagalbą, mes, vargšai ir kenčiantieji, turėsime kęsti sunkumus ir kančias šioje sunkioje nelaisvėje iki savo dienų pabaigos ir joje žūti.⁸⁹

Laiške atkreipiamas dėmesys ne tik į sunkią trijų minėtų belaisvių padėtį, bet ir į jų bendražygius bei tarnus. Šie asmenys buvo laikomi išlaisvinti iš grandinių, kai Ordino pasiuntiniai buvo pas didįjį kunigaikštį Lietuvoje. Tačiau pasiuntiniams išvykus Žygimantas Kęstutaitis įsakė juos vėl sukaustyti grandinėmis ir uždaryti į tamsiąją⁹⁰. Vėliau Vokiečių ordino didysis magistras belaisvių laiško turinį perdavė Vroclavo miesto tarėjams. Nepaisant didžiojo kunigaikščio patikinimų, belaisviai, vos tik Ordino pasiuntiniams išvykus, buvo pakartotinai sukaustyti grandinėmis⁹¹. Didžiajam magistrui įsitraukus į derybas dėl šių belaisvių, iki 1437 m. Kalėdų pavyko pasiekti, kad Popas Kokericas būtų lygtinai paleistas⁹². Dėl kitų didysis magistras didžiojo kunigaikščio prašė būti jiems gailestingas ir elgtis su jais žmoniškai (*menschlich*), o ne griežtai⁹³. Konkretūs rodikliai, ką magistras laikė „žmonišku“ elgesiu, lieka neaiškūs. Tačiau, įvertinus tai platesniame analogiškų prašymų ir skundų kontekste, galima daryti prielaidą, kad Paulius Rusdorfas siekė tokios nelaisvės formos, kuri leistų kuo mažiau naudoti grandines ir galbūt leistų galiausiai paleisti belaisvius lygtinai. 1440 m. vasario mėnesį vienam iš belaisvių, Frydrichui Doninui, pavyko pabėgti į Livoniją. Tuo tarpu Popas Kokericas, nežinodamas apie Frydricho ketinimus, liko Trakuose ir jautė didelį nerimą, o gal net tiesiog baimę, kad didysis kunigaikštis, sužinojęs apie Frydricho pabėgimą, gali atkeršyti įkalinimu⁹⁴. Sėkmingas Frydricho pabėgimas ir Popo nuogaštavimai dėl galimo pakartotinio įkalinimo rodo, kad abu belaisviai nebuvo griežtai saugomi. Tačiau reikia nepamiršti, kad belaisviai susidurdavo ne tik su fiziniais sunkumais, bet ir su psichologiniu spaudimu⁹⁵. Yvonne Friedman teigia, kad sąmoningai naudojant tokią taktiką, buvo siekiama priversti belaisvius pažadėti didesnes išpirkos sumas⁹⁶. Pažymėtina, kad belaisvių laiškuose visada rasime ir paminėtas jų išpirkas⁹⁷.

⁸⁹ Žr. išn. 24.

⁹⁰ Ibid.: Sunderlich bete wir euwer gnade umb Gotes willen, ouch unser armen gesellen und diener nicht zu vorgessen. <...> Von studen, do sie den rucken wanten und weder weg zogen, do smedete her sie weder in, als harte als i vor, und satzte sie in die timnitz.

⁹¹ GStA PK, XX. HA, OF, Nr. 13, p. 455–456: Doch so ist her sulch eyn selczen herre, das her sobalde die unsirn wider von em qwomen hat her die armen gefangen wider in die eyßen smeden und hertlich gnug halden laßen und wie es nw dameth sust lange ist gefaren. Apie ilgas derybas kalbama Livonijos magistro ir didžiojo magistro korespondencijoje, žr. LUB, t. 9, Nr. 197, 216, 231, 281.

⁹² Vokiečių ordino didžiojo magistro laiškas Lietuvos kunigaikščiui Švitrigailai, Štumas, 1437 XI 7, in: GStA PK, XX. HA, OF, Nr. 13, p. 104–105.

⁹³ Vokiečių ordino didžiojo magistro laiškas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Kęstutaičiui, Marienburgas, 1438 III 4, in: GStA PK, XX. HA, OF, Nr. 13, p. 112–113. Rémy Ambühlis pateikia pavyzdį iš XV a., kai Varambono ponas Fransua smurtavo prieš savo belaisvį prancūzų riterį Henriį, tai iš dalies galima paaiškinti ankstesniais paties Fransua, kaip belaisvio, išbandymais ir didele išpirka, kurią jis turėjo sumokėti, žr., R. Ambühl, 2013, p. 37. Bogdanas Barvinskis siejo Kęstutaičio elgesį su jo paties praleistu laiku nelaisvėje, žr. Б. Барвинский, 1905, p. 74.

⁹⁴ LUB, t. 9, Nr. 574.

⁹⁵ Apie tai kalba Dunbabin, kad net ir nesukaustyti grandinėmis didikai galėjo patirti gilų sukrėtimą, nes nelaisvė dažnai psichologiškai smarkiai pažeisdavo jų išdidumą, žr. J. Dunbabin, 2002, p. 118.

⁹⁶ Y. Friedman, 2002, p. 109.

⁹⁷ Žr. išn. 24, Frydrichas Doninas save įvertino 70 markių, arba kartu su Mikalojumi Vilke po 100 markių, o Popas Kokericas – 100 Reino guldenų.

Keturių belaisvių vardu rašęs Henrikas Konicas teigė, kad lenkų didikas Dobrogas-tas laiko juos sunkioje nelaisvėje ir joje laikys, kol negaus išpirkos už jų paleidimą⁹⁸. Kita Nakelio mūšio belaisvių grupė buvo nugabenta į Poznanę ir, remiantis Naujosios Markos vaito gauta informacija, *Paschke von Landegke* buvo laikomas atskirai bokšte⁹⁹. 1431 m. pabaigoje Ragainės komtūro pasiuntinybės pas Lietuvos didįjį kunigaikštį instrukcijoje randame užuominų apie kai kurių belaisvių, tarp jų ir *Paschke von Landegke*, mirtį¹⁰⁰. Nors instrukcijoje apie belaisvių klausimą užsiminta gana glaustai, joje elgesys su belaisviais apibūdintas kaip „nežmoniškas“ (*unmenschlich*). Didysis magistras dėl tokio elgesio išreiškė rimtą susirūpinimą Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Švitrigailai. Jis tvirtino, kad Ordino broliai yra laikomi „nekrikščioniškai“, „gėdingai“ ir net „niekšiška“. Pranešama, kad belaisviams nebuvo duodama pakankamai maisto¹⁰¹, buvo reikalaujama pernelyg didelės išpirkos, jie buvo fiziškai suvaržyti grandinėmis už galvų, rankų ir kojų¹⁰². Toks kilmingųjų supančiojimas buvo laikomas nederamu jų socialiniam statusui ir jų garbės pažeidimu¹⁰³. Taip pat Livonijos ordino magistras gavo pranešimų, kad su belaisviais žiauriai elgiamasi ir smurtaujama, o kai kurie iš jų žuvo¹⁰⁴. Svarbu pažymėti, kad šie pranešimai buvo Ordino vidinio susirašinėjimo dalis, o tai leidžia pagrįstai įtarti, kad su belaisviais iš tiesų buvo elgiamasi netinkamai. Lygtinai paleistų belaisvių, atvykusių į Marienburgą 1434 m. pradžioje, buvo tik dvidešimt trys¹⁰⁵ iš maždaug penkiasdešimties 1431 m. patekusių į nelaisvę¹⁰⁶. Tačiau šių atvejų nereikėtų suabsoliutinti. Jie rodo, kad elgesys su belaisviu dažnai labiau priklausė nuo individualių jo kalintojų, nei nuo galiojusių taisyklių, įpročių. Tik kai kuriems belaisviams pavykdavo užsitikrinti paleidimą remiantis garbės žodžiu ir laidavimu, taip išsvengiant įkalinimo sunkumų (pavyzdžiui, nors 1414–1416 m., būdamas belaisviu, lietuvių didikas Jonas Butrimas buvo nuolat Lietuvoje, išskyrus kelis atvejus, kai jam reikėjo pasirodyti didžiajam magistrui¹⁰⁷). Matoma viena ryški ir pasikartojanti tendencija – ilga nelaisvės trukmė. Daugelis belaisvių, ypač didikų, nelaisvėje išbūdavo kelerius metus¹⁰⁸. Derybos dėl „livoniečių“ išlaisvinimo nesibaigė 1442 m., kaip teigia

⁹⁸ Žr. išn. 28.

⁹⁹ Naujosios Markos vaito laiškas Vokiečių ordino didžiajam magistrui, Hermsdorf, 1431 X 19, in: GStA PK, XX. HA, OBA 5823.

¹⁰⁰ GStA PK, XX. HA, OBA 5891.

¹⁰¹ Plg. 1433 m. du Ordino broliai, patekę į husitų nelaisvę, buvo marinami badu, SRP, t. 3, p. 636: Dy II wurden gehungert ym gevecnys, daz sy treber oszen. M. Strickland, 1996, p. 197.

¹⁰² Vokiečių ordino didžiojo magistro laiškas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Švitrigailai, Holland, 1431 XI 12, in: GStA PK, XX. HA, OF, Nr. 14, p. 665–667; apie įvairius būdus suvaržyti belaisvį Viduramžiais žr. J. Dunbabin, 2002, p. 32–35.

¹⁰³ R. Ambühl, 2013, p. 121. Ikonografijoje pančiai buvo siejami su belaisviais, žr. P. Goridis, 2015, p. 60–61; E. Lawn, 1977, p. 62–63.

¹⁰⁴ LUB, t. 8, Nr. 533; Vokiečių ordino didžiojo magistro laiškas Livonijos ordino magistrui, Marienburgas, 1432 IV 17, in: GStA PK, XX. HA, OBA 6052: <...> darnach so smedin sie sie wider herdlich in die eyesen und halden sie als gar unmenschlich, das sulch jamer ny vormalis ist gehoret.

¹⁰⁵ Žr. išn. 51.

¹⁰⁶ LUB, t. 8, Nr. 507.

¹⁰⁷ A. Petrilonis, 2020.

¹⁰⁸ Y. Friedman, 2002, p. 111.

kai kurie istorikai¹⁰⁹, o užsitęsė iki pat 1454 m.¹¹⁰ Tikėtina, kad iki to laiko dauguma jų jau seniai buvo mirę.

Išvados

Apibendrinant galima teigti, kad sunkios, nepadorios, negarbingos, nekrikščioniškos ir nežmoniškos nelaisvės kriterijai Vokiečių ordinui buvo gana konkretūs. Tačiau, išnagrinėjus įvairius pavyzdžius, tampa akivaizdu, kad „tinkamo“ elgesio su belaisviu suvokimas kitose šalyse labiau priklausė nuo kalintojo požiūrio (kaip rodo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio ir Lenkijoje įkalintų Ordino riterių ir samdinių atvejai), o ne nuo nustatytų normų ar suvokimo, kad veiksmai yra netinkami.

Vyravo belaisvių laikymas mažose, prastai apšviestose patalpose be jokių patogumų. Tokios vietos, plačiai išsibarsčiusios po visą šalį, kėlė sunkumų nustatant kalinio buvimo vietą ir izoliavo jį nuo bendražygių, giminaičių ir kitų jo socialinio rato narių. Tai taip pat pailgindavo nelaisvės trukmę.

Atokios kalinimo vietos taip pat trukdė aprūpinti kalinį maistu, drabužiais ar kitais būtiniausias dalykais (nors net ir laikymas artimesnėse vietose neužtikrino aprūpinimo). Šių būtiniausių reikmenų parūpinimas ir maisto įvairovė priklausė ne tik nuo išorės aprūpintojų, bet ir nuo kalintojo valios. Belaisvis galėjo būti maitinamas gera valia arba paliekamas badauti.

Žiaurus kalintojo elgesys su belaisviu pasireiškėdavo fiziniu smurtu (kankinimu, spontanišku nužudymu), įvairių kūno dalių surakinimu grandinėmis ir psichologine prievarta. Kai kurie belaisviai buvo paleidžiami lygtinai, o kiti buvo specialiai sulaikomi arba uždaromi į *tamsiąją*.

Bibliografija

- Alminauskis K., 1939 – Kazimieras Alminauskis, Vytauto skundas, in: *Archivum Philologicum*, kn. 8, 1939, p. 182–224.
- Ambühl R., 2013 – Rémy Ambühl, *Prisoners of War in the Hundred Years War. Ransom Culture in the Late Middle Ages*, New York, 2013.
- Baronas D., 1997 – Darius Baronas, Lietuvių karybos bruožai XIII a. pradžioje, in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 487–506.
- Biskup M., 1959 – Marian Biskup, Z badan nad “Wielką wojną” z Zakonem Krzyżackim, in: *Kwartalnik Historyczny*, t. 66, 1959, s. 697–701.
- Damarackaitė A., 2000 – Adelė Damarackaitė, Karo belaisvių auکوјimo paprotys baltų kraštuose XIII–XIV amžiuje, in: *Darbai ir dienos*, t. 21, 2000, p. 17–38.
- Dunbabin J., 2002 – Jean Dunbabin, *Captivity and Imprisonment in Medieval Europe 1000–1300*, Palgrave, 2002.
- Friedman Y., 2002 – Yvonne Friedman, *Encounter between Enemies: Captivity and Ransom in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Leiden, 2002.
- Goridis P., 2015 – Philippe Goridis, *Gefangen im Heiligen Land. Verarbeitung und Bewältigung christlicher Gefangenschaft zur Zeit der Kreuzzüge*, Vorträge und Forschungen Sonderband 57, Memmingen, 2015.

¹⁰⁹ R. Varakauskas, 1982, p. 111; A. Niewiński, 2020, p. 195.

¹¹⁰ LUB, t. 11, Nr. 321.

- Józwiak S., 2010 – Sławomir Józwiak, Jeńcy strony krzyżackiej po bitwie pod Koronowem, in: *Zapiski Historyczne*, t. 75, Toruń, 2010, p. 87–102.
- Jurginis J., 1976 – Juozas Jurginis, *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*, Vilnius, 1976.
- Keen M., 2016 – Maurice Keen, *The Laws of War in the Late Middle Ages*, London, 2016 (1965).
- Kwiatkowski K., 2010 – Krzysztof Kwiatkowski, Neue Quellen aus dem Kreis des Deutschen Ordens zum Krieg von 1409–1411, in: *Zapiski historyczne*, t. 75, nr 4, 2010, p. 76–77.
- Kwiatkowski K., 2012 – Krzysztof Kwiatkowski, *Zakon niemiecki jako „Corporatio Militaris“*, t. 1, Toruń, 2012.
- Kwiatkowski K., 2017 – Krzysztof Kwiatkowski, Niewola księcia pomorsko-szczecińskiego Kazimierza [V] po bitwie grunwaldzkiej (1410/1411) – obserwacje historycznokulturowe, in: *Studia z Dziejów Średniowiecza*, nr 21, 2017, p. 111–126.
- Lawn E., 1977 – Elizabeth Lawn, „Gefangenschaft“. *Aspekt und Symbol sozialer Bindung im Mittelalter – dargestellt an chronikalischen und poetischen Quellen*, Frankfurt am Main–Bern–Las Vegas, 1977.
- Niewiński A., 2020 – Andrzej Niewiński, *Jenietwo wojenne w późnym średniowieczu. Studia nad problematyką zjawiska w Polsce w kontekście zachodnioeuropejskim*, Oświęcim, 2020.
- Nikžentaitis A., 1999 – Alvydas Nikžentaitis, Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje (1283–1409), in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 507–526.
- Nöbel W., 1969 – Wilhelm Nöbel, *Michael Kuchmeister: Hochmeister des Deutschen Ordens, 1414–1422*, 1969.
- Pelech M., 1987 – Markian Pelech, W sprawie okupu za jeńców krzyżackich z wielkiej wojny (1409–1411), in: *Zapiski Historyczne*, t. 52, z. 1–2, Warszawa–Poznań–Toruń, 1987, p. 131–152; 95–112.
- Petrauskas R., 2017 – Rimvydas Petrauskas, Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai, in: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: Politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais*, Vilnius, 2017, p. 232–246.
- Petrilonis A., 2020 – Antanas Petrilonis, „Auf die Hand“ praktika: belaisvių lygtiniai paleidimai tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos (XIV a. pabaiga–XV a. pirma pusė), in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 45, Vilnius, 2020, p. 31–46.
- Ryčkov A., 2018 – Andrej Ryčkov, *Judo bučinys: valdovo išdavystės samprata Lietuvoje (XIII a. pabaiga–XVI a. vidurys)*, Vilnius, 2018.
- Ritterbrüder im Livländischen Zweig des Deutschen Ordens*, 1993 – *Ritterbrüder im Livländischen Zweig des Deutschen Ordens*, hrsg. L. Fenske, K. Militzer, Köln–Weimar–Wien, 1993.
- Sirutavičius M., 2002 – Marius Sirutavičius, *Karo belaisviai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2002.
- Sochacka A., 2009 – Anna Sochacka, Jeńcy krzyżacy u Jana Kuropatwy w Łańcuchowie w 1435 roku, in: *Studia Łęczyńskie*, t. 1, Łęczą, 2009, p. 15–28.
- Strickland M., 1996 – Matthew Strickland, *War and Chivalry: The Conduct and Perception of War in England, and Normandy 1066–1217*, Cambridge, 1996.
- Varakauskas R., 1982 – Rokas Varakauskas, *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.*, Vilnius, 1982.
- Барвинский Б., 1905 – Богдан Барвинский, *Жигимонт Кейстutowич, великий князь Литовско-русский: (1432–1440): исторична монографія*, Львов, 1905.
- [Barvin'skij B., 1905 – Bogdan Barvin'skij, *Zhigimont Kejstutovich, velikij knyaz' Litovsko-ruskij: (1432–1440): istorichna monografiya*, L'vov, 1905.]
- Полехов С., 2015 – Сергей Полехов, *Наследники Витовта: династическая война в Великом Княжестве Литовском в 30-е годы XV века*, Москва: Индрик, 2015.
- [Polekhov S., 2015 – Sergej Polekhov, *Nasledniki Vitovta: dinasticheskaya vojna v Velikom Knyazhestve Litovskom v 30-e gody XV veka*, Moskva: Indrik, 2015.]